

"שורף הגופות": איך השפה מכשירה מעשי זוועה

האנטי־גיבור של הרומן מאת לדיסלב פוקס הוא שורף גופות בפראג של ימי הכיבוש הנאצי, שמאמץ ללא שיקול דעת את האידיאולוגיה השלטת

עמית מרכוס 09 בספטמבר 2015

שורף הגופות

לדיסלב פוקס. תירגם מצי'כית: פאר פרידמן. הוצאת כנרת,
זמורה־ביתן, 208 עמודים, 69 שקלים

בשלהי 1939 יצאה מטעמו של אדולף היטלר הוראה חשאית "להבטיח המתת חסד לחולים חשוכי מרפא, מתוך בחינה ביקורתית של מצבם הבריאותי". על יסוד היופמיזם המצמרר של הוראה זו נרצחו עשרות אלפי פגועי נפש ונכים במסגרת תוכנית האותנזיה (Euthanasie), המכונה גם תוכנית T4, אחת התוכניות המופרעות ל"השבחה גנטית" של הגזע הארי. יופמיזם — לשון מעודנת שתכליתה להכשיר מעשי זוועה ולהופכם לגיטימיים ואף מתחייבים מבחינה מוסרית — היה אחד המאפיינים הבולטים של תעמולת הרייך השלישי.

לשון זו מאפיינת גם את ספרו של לדיסלב פוקס "שורף הגופות", שראה אור בצ'כית כבר ב-1967 וזכה רק עתה לתרגום לעברית.

קרל קופפרקינגל, האנטי־גיבור של הרומן, הוא בעלים של קרמטוריום בפראג זה 20 שנה, בזמן שהמגף הנאצי כובש את צ'כוסלובקיה ומפיץ ריחות באושים של גופות שרופות, שמתפשטים על פני רוב שטחה של אירופה. קופפרקינגל מאמין שעבודתו עבודת קודש היא, שכן שריפת הגופה מאפשרת למת להפוך עד מהרה לעפר ובכך למלא את רצונו של הבורא, ובו בזמן לקצר את סבלו של המת, המשתחרר מגופו ומתגלגל בנשמה אחרת. אין תמה כי אצל קונפורמיסט כקופפרקינגל, המאמץ ללא שיקול דעת את האידיאולוגיה השלטת, מתגלגל הרעיון של קיצור הסבל ושיכוכו לתמיכה פעילה ב"המתת חסד". כך מתגלה היופמיזם, בעיצובו האירוני של פוקס, כחומר בעירה חורך לשון.

ליופמיזם מצטרפים שני יסודות נוספים, המעצבים את לשונו הייחודית של הרומן: הקלישאה והחזרה. מוחו של קרל קופפרקינגל פועל כמערבב קלישאות. כטיבם של חובבי קלישאות, אין הוא מעבד אותן עיבוד עצמאי וביקורתי (שהרי לו היה עושה כן, לא היו אלה עוד קלישאות), אלא פולטן בזו אחר זו, גם אם הן סותרות זו את זו וגם אם פעולותיו אינן עולות עמן בקנה אחד. "כל אדם זקוק לאהבה", "המוות הוא הוודאות היחידה שיש לאדם", "העניין הוא לקצר את הסבל ככל שניתן". אפילו מהגותו של הפילוסוף וחבר המפלגה הנאצית מרטין היידגר לא נותרת אלא קלישאה: "אין בחיי אנוש דבר

מלבד היות־לקראת־המוות". בעולם מעורפל של קלישאות מעורבלות יכולה האידיאולוגיה הנאצית לעטות על עצמה את מלבושי הדלאי לאמה ואת אצטלת ההומניזם.

החזרה מעצבת את הרומן במישורים שונים. במישור האידיאולוגי היא מאפשרת להתחקות אחר התמוססות ההבחנות בין טוב לרע במסגרת מעין "שיחדש", המאפשר לשטן — כדברי המוטו שבפתח הרומן — לשכנענו בעורמה לבטוח באיקיומו. כך הופכת החזרה על הציווי המוסרי למניעת סבל למתן לגיטימציה לרצח, המקצר כביכול את הסבל, במקום למאבק במקורות הרשע והסבל. במישור התמטי מביאות החזרות לידי ביטוי את שליטתו של התנטוס, יצר המוות, על סיפור המעשה. אין ביטוי לשוני הולם יותר מאשר החזרה לרומן שבמרכזו הטכנולוגיה המודרנית והיעילה של שריפת גופות, שהמוות משווה לכולן חזות אחידה. שהרי החזרה מבטאת סטגנציה, עמידה במקום, התנתקות מנסיבות ספציפיות של זמן, מקום ומשמעות, המאפיינות את החיים.

במישור של עיצוב הדמות מקשה החזרה על הקורא את האפשרות לטעון לדו־פרצופיות של מר קופפרקינגל, לפער בין המחשבה לבין הדיבור. דברי האנטי־גיבור מגלים את אורח מחשבתו המעוות, שגם הוא אינו אלא חזרה כמעט מדויקת על דברי תעמולה ששמע מבן שיחו. אשר לדברי התעמולה, הם עצמם שכתוב של דברי בלע שצימחה פרא האנטישמיות המסורתית בשילוב עם תורת הגזע,

המטיפה לחוסר תקנתם של היהודים, "מין עתיק הסובל מסקלרוזה". כדברי המתרגם פאר פרידמן, קופפרקינגל הוא "דמות פסיפס' המורכבת מרעיונות של דמויות אחרות וממשפטים שנאמרו לו" (עמ' 188). זה פסיפס שבו האבנים מונחות זו לצד זו, משנות את מיקומן בהתאם לצרכים ולאינטרסים של הנושא אותן, ויוצרות בכל רגע מחייו תמונה שונה, כמו השטן המשנה צורה.

באחרית הדבר מאירת העיניים שלו כותב פרידמן על פוקס כי "העיסוק בעניין היהודי היה לו בבחינת סובלימציה להיבט מהותי בזהותו, שעליו לא יכול היה לכתוב", הלא הוא נטייתו ההומוסקסואלית. אכן, הומוסקסואליות רק נרמזת ברומן בדמותו של מילי, בנו החרדתי, הרך והנשי של קופפרקינגל, ובכל זאת אין היא נעדרת ממנו לחלוטין. קופפרקינגל מוכיח את מילי על רתיעתו מפני עיסוקים "גבריים" כמו תחרויות איגרוף. הוא אף מגלה כי תמונה שנושא עמו הבן אינה תמונת אהובתו, כפי שטעה לחשוב, אלא תמונתו של שוליית הקצבים, מתאגרף שאליו מילי נושא עיניו בהערצה.

כך נראה כי המניע ל"קיצור הסבל" של מילי בידי אביו אינו נובע אך ורק מהיותו יהודי לרביע, אלא גם מחריגתו מן הזהות המגדרית הראויה לבן זכר. הרי בסופו של דבר, בעיני הקלישאה המהלכת קופפרקינגל, יהודים והומוסקסואלים, אלה גם אלה מכשלות בפני כינונו של סדר חדש ומאושר.

Spalova mrtvol/ Ladislav Fuks

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרים